

KVINNA I ZAMBIA

av

Gunnel Horn

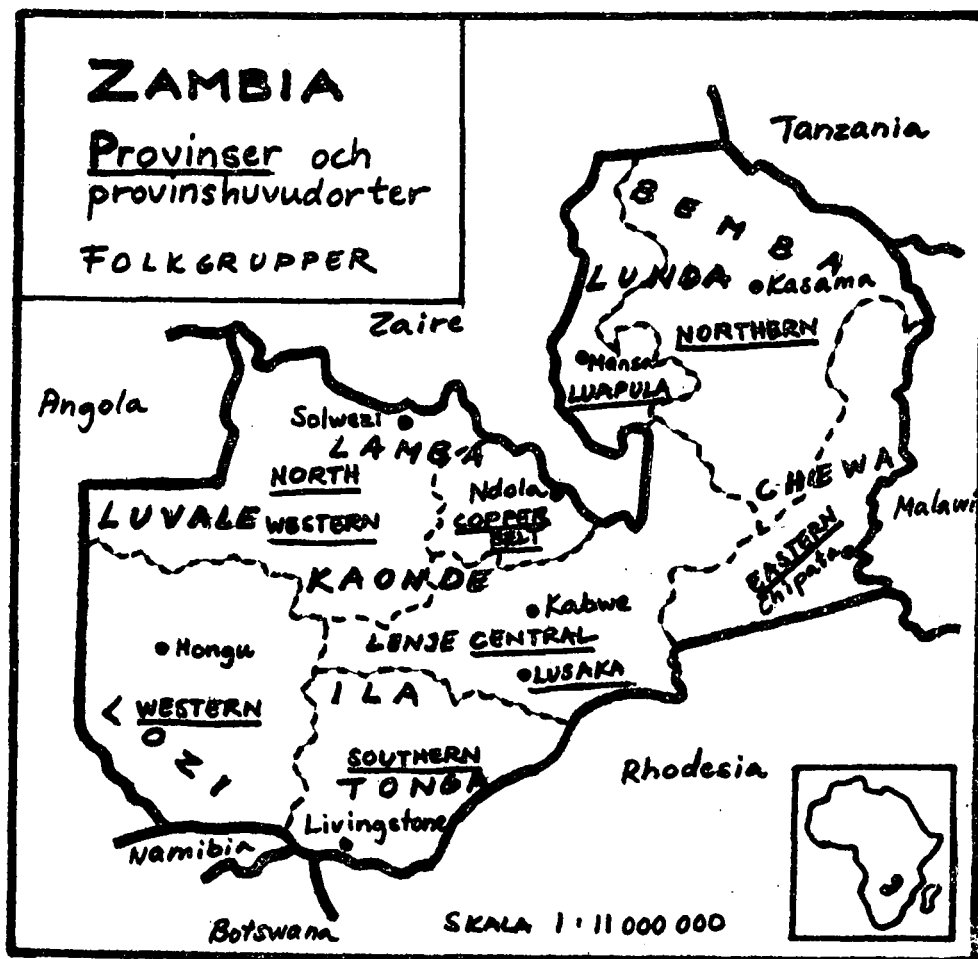
1976 08 30

Kvinnostudie 3

**Kvinna
i
Zambia**

**LUSAKA
1976**

**Gunnel
Horm**

NYCKELDATA

Yta	751 900 km ²
Befolkning	4,7 milj
Därav boende i tätorter	35 %
Befolkning under 15 år	46 %
Medellivslängd	47 år (1969)
Statsskick	republik
Statschef	president Kenneth Kaunda
Regeringsparti	United National Independence Party (övriga partier förbjudna)
Huvudstad	Lusaka (262 000 inv)
Språk	engelska är officiellt förvaltningspråk. Dessutom finns ett stort antal lokala språk
Valuta	1 Kwacha = 100 ngwee = 5.60 kr
Läs- och skrivkunnighet	26% av kvinnorna, 43 % av männen
Deltagande i primärskolan	ca 80 %
Antal invånare per läkare	ca 9000
BNP per invånare och år	2000 kr (1975)

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Nyckeldata

	sid	
1.	KVINNANS RÄTTIGHETER	
	Två lagsystem	1
	Grundläggande rättigheter	2
	Politiska rättigheter	2
	Arbetsrätt	3
1.1	Familjerätt. Civil lagstiftning	5
	Äktenskap	5
	Skilsmässa	6
	Ogifta mödrar	7
	Änkans rättigheter	7
1.2	Familjerätt. Traditionell lagstiftning	8
	Allmänt	8
	Äktenskap	8
	Skilsmässa	11
	Änkans rättigheter	14
	Slutsatser	17
1.3	Den officiella synen på kvinnan	18
1.4	Kvinnobrigaden	19
2.	KVINNANS ROLL I LANDSBYGDsutvecklingen	
2.1	Kvinnans roll i det traditionella självhushållet	20
2.2	Kommersialiseringen av jordbruket	21
2.3	Den kooperativa rörelsen	22
2.4	Rural Reconstruction Programme	23
2.5	Kurser för kvinnor	25
2.6	Hälsovården	25
3.	URBANISERINGENS EFFEKTER PÅ KVINNANS STÄLLNING	
3.1	Allmänt	27
	Bakgrund	27
	Boendeförhållanden	28
	Familjestruktur	29
	Familjestorlek	30
	Familjeplanering	30
	Skilsmässor	31
	Ogifta mödrar	32

	sid	
3.2	Utbildningsmöjligheter	32
	Grundutbildning	33
	Vidareutbildning och högre utbildning	34
	Zambia National Service	35
	Vuxenutbildning	35
	Alfabetisering	35
	Kursverksamhet för kvinnor	35
3.3	Sysselsättning	36
	Barn tillsyn	37
3.4	Referat av Tranberg-Hansens artikel, "Married Women and Work"	38
4.	BIBLIOGRAFI ÖVER LITTERATUR SOM BEHANDLAR KVINNANS SITUATION I ZAMBIA	41
	KÄLLFÖRTECKNING	44

1.

KVINNANS RÄTTIGHETER

Två lagsystem

I Zambia, liksom i många andra afrikanska stater, fungerar två olika rättsystem parallellt. Det ena är det traditionella rättsystemet eller sedvanerätten och det andra den civila lagstiftningen.

Sedvanerätten är inte densamma över hela landet. De olika folkgrupperna har sina egna lagsystem. Likheterna är emellertid i många frågor stora.

Det är främst i familjerättsliga frågor som de traditionella lagarna ännu gäller. I fråga om t.ex. giftermål, skilsmässa och arv följer de flesta zambier sedvanerätten. De traditionella lagarna har växt fram under en tid då alla bodde i byar på landsbygden. Den snabba urbaniseringen i Zambia - ca 35 procent av befolkningen bor numera i tätorter - och de därmed förändrade levnadsvillkoren har gjort att de traditionella lagarna ofta är svåra att tillämpa samtidigt som de ger upphov till orättvisor, vilket t.ex. är fallet i arvsfrågor.

Regeringen har inte uttryckt någon avsikt att inom den närmaste framtiden avskaffa sedvanerätten, dvs påbjuda att den civila lagstiftningen skall gälla i alla sammanhang. Trots att det finns uppenbara fördelar med att ha ett enhetligt rättssystem som behandlar alla lika, och trots att det finns inslag i sedvanerätten som strider mot regeringens principer om jämlikhet mellan könen bedöms ett avskaffande av sedvanerätten som både omöjligt och olämpligt i dagens läge. Det rättsliga system som vuxit fram inom en folkgrupp under generationer är en del av dess kultur och betingat av levnadsförhållanden som, i alla fall på landsbygden, till många delar är likadana idag som för t.ex. hundra år sedan.

Den civila lagstiftningen är inte heller bättre avpassad för dagens Zambia. Den är nämligen till stora delar en direkt kopia av den brittiska lagstiftningen. Detta gäller bl.a. familjerätten.

Den zambiska regeringen tillsatte under 1975 en särskild utredning med uppgift att utforma ett enhetligt zambiskt lagsystem som bygger på både sedvanerätten och den civila lagstiftningen.

För ärenden som faller under sedvanerätten finns en särskild rättsinstans, lokalrätterna (Local Courts). Högsta domstolen och underrätterna har endast i undantagsfall myndighet att befatta sig med tillämpningen av de traditionella lagarna.

Grundläggande rättigheter

I den nya grundlagen, som antogs 1973, stadgas att alla personer i Zambia, oberoende av ras, ursprung, politiska åsikter, hudfärg, tro eller kön skall åtnjuta de grundläggande rättigheterna, dvs rätt till:

1. liv, frihet, personlig säkerhet samt lagens skydd.
2. tanke- och yttrandefrihet samt församlings- och organisationsfrihet.
3. skydd av privatlivet och skydd mot förlust av egendom utan ersättning.

Grundlagen behandlar dessa rättigheter mer i detalj varvid den bl.a. utförligare redogör för skydd mot diskriminering p.g.a. ras, folkslag, ursprung, politiska åsikter, hudfärg och tro. Däremot behandlas ej motsvarande skydd mot könsdiskriminering.

Politiska rättigheter

De politiska rättigheterna i Zambia är lika för män och kvinnor. Alla zambiska medborgare över 18 år har rösträtt. För valbarhet till nationalförsamlingen krävs att man är 21 år och medlem i partiet (United National Independence Party, UNIP, är det enda tillåtna partiet). För närvarande är av nationalförsamlingens 125 ledamöter

7 kvinnor, varav två sitter i regeringen. 1)

I partiets centralkommitté, som konstitutionellt är överordnad regeringen, sitter f.n. tre kvinnor. 1)

I övriga partiorgan dominerar männen ännu mer, bortsett naturligtvis från kvinnobrigaden, som är partiets kvinnoförbund.

Kvinnor är likaberättigade att upprätthålla offentliga ämbeten. Inom den centrala förvaltningen som omfattar ca två tusen befattningshavare på hög- och mellannivå är dock endast ungefär en procent (21) kvinnor. 2) Av dessa är två ministrar, (handels- och biståndsministrarna), två ambassadörer (Sverige och Japan) och tre distriktsguvernörer. Övriga kvinnor finns på lägre mellannivå.

Arbetsrätt

Den enskilde arbetstagarens anställningsförhållande på den privata marknaden regleras i mycket liten utsträckning av lagstiftningen. Detta sker istället genom avtal mellan fackföreningar och arbetsgivarorganisationer, vilkas funktionssätt och inbördes förhållande i sin tur regleras av lagstiftning.

Statsanställda inklusive anställda inom statsföretag och övriga statskontrollerade institutioner har löner och övriga anställningsförhållanden noggrant reglerade, men de saknar förhandlingsrätt. En översyn av statsanställdas löner och anställningsförhållanden blev klar under 1975 och de framlagda förslagen antogs med vissa modifierationer av partiet och regeringen.

-
1. Uppgifter per den 1.7 1976.
 2. Government Directory, juni 1975.

Privatanställda som inte är anslutna till några fackföreningar har en mycket svag ställning gentemot arbetsgivaren. Denna måste vid avskedanden iakttaga viss uppsägningstid, är skyldig att följa de bestämmelserna om minimilön som existerar för vissa brancher och skall betala bostadsbidrag till anställda med en månadslön understigande 45 Kwacha (ca 250 kr), dock inte till gifta kvinnor. För övrigt dikterar arbetsgivaren själv villkoren. Han har t.ex. möjlighet att avskeda kvinnliga anställda vid giftermål eller graviditet, vilket också torde förekomma ganska ofta.

Statsanställda har jämförelsevis mycket goda anställningsförhållanden med pensionsförmåner, möjlighet att få lån för inköp av kapitalvaror, subventionerad bostad m.m. Ogifta kvinnor står i dessa avseenden på jämställd fot med männen. För gifta kvinnor däremot är förhållandena till viss del annorlunda. De har t.ex. inga bostadsförmåner. Man anser att det är mannen i familjen som ska hålla med bostad. Både gifta och ogifta kvinnor i statlig tjänst har rätt till tre månaders obetald barnledighet. Undantagna är ogifta kvinnliga lärare, som blir avskedade vid graviditet. Bakom denna orättvisa ligger uppfattningen om läraren som ett föredöme för sina elever. Den kommission som nyligen sett över statsanställdas anställningsförhållanden föreslog att lärarna skulle få samma rätt till barnledighet som övriga statsanställda kvinnor. Detta förslag blev emellertid inte godtaget av regeringen och partiet.

Pensionsförmånerna gäller inte de som är anställda på kontrakt. Kvinnliga anställda har rätt att övergå till kontraktsanställning vid giftermål. Detta ger en något högre lön, och är förmånligt om man räknar med att göra längre avbrott i sitt yrkesverksamma liv för att "ta hand om familjen". För att kunna dra full nytta av pensionsförmånerna måste man nämligen arbeta i sammanlagt 25 år varav minst 10 år i en följd.

Lönerna är desamma för män och kvinnor i samma tjänsteställning. Kvinnorna återfinns dock oftast på sekretärrposter och lägre nivåer i hierarkin.

För fackföreningsanslutna inom den privata sektorn varierar anställningsförhållandena beroende på det avtal man förhandlat sig fram till. Normalt ger man tre månaders obetald barnledighet.

I lagstiftningen finns ett par specialbestämmelser för kvinnor på arbetsmarknaden. Kvinnor har rätt till en dags sjukledighet per månad utan uppvisande av sjukintyg. Kvinnor får inte arbeta i tillverkningsindustrier nattetid och överhuvudtaget inte i gruvor.

1.1.

Familjerätt, Civil lagstiftning

Äktenskap

Gifter man sig enligt Äktenskapsförordningen (Marriage Ordinance) är äktenskapet ställt under den civila lagstiftningens jurisdiktion. De civila lagarna är till största delen hämtade direkt från den brittiska lagstiftningen.

Endast en mindre del av äktenskapen ingås under den civila lagstiftningen. Under åren 1964-69 gifte sig blott 924 zambiska par under Äktenskapsförordningen.

För att gifta sig ska båda parter vara fyllda 21 år samt vara ogifta (skilda, änka/änkling). Även ett traditionellt äktenskap förhindrar giftermål under äktenskapsförordningen. Den gifta kvinnan har i princip samma ekonomiska rättigheter som sin make. Hon har rätt att själv disponera sin privata egendom, både det hon fört med sig i boet och det hon förvärvat under äktenskapet, inklusive löne- och andra inkomster. Hon har också rätt att ta lån, att driva egen rörelse etc,

och är själv ansvarig för sina handlingar och för de transaktioner hon gör med sin egendom.

Samma rättigheter gäller för den gifte mannen. Han disponerar själv över sin egendom och sina inkomster. Eftersom en mycket liten del av de gifta kvinnorna har något avlönat arbete, har mannen ofta rätt att disponera huvuddelen av familjens inkomster.

Mannen är försörjningspliktig gentemot hustrun och eventuella barn, medan hustrun inte har motsvarande skyldigheter.

Föräldrarna har gemensamt vårdnaden om barnen.

Skilsmässa

Den civila skilsmässolagstiftningen gäller äktenskap under äktenskapsförordningen. De lagar som gäller är identiska med de brittiska.

Giltiga skilsmässoorsaker är: otrohet, grymhet, mentalsjukdom, sodomi, våldtäkt samt att partnern givit sig iväg för minst tre år sedan. Det åligger den skilsmässosökande att bevisa att något av dessa skäl föreligger.

Under den tid som skilsmässoförhandlingar pågår har hustrun rätt till underhåll vare sig det är hon eller mannen som söker skilsmässa.

När skilsmässan beviljats kan domstolen ålägga mannen att betala en klumpsumma eller ett årligt underhåll till kvinnan under kortare eller längre tid. Normalt betalar mannen en tredjedel av sin inkomst i underhåll till sin f.d. hustru, men detta beror bl.a. på kvinnans möjligheter att själv finna egen utkomst.

Makarna bibehåller sin privata egendom vid skilsmässa. Till gemensam egendom räknas ting som inköpts för att användas av båda makarna eller barnen. Domstolen beslutar om hur den gemensamma egendomen skall fördelas med hänsyn till bl.a. parternas uppförande och kvinnans bidrag till familjens budget.

Domstolen avgör vem av föräldrarna som skall få vårdnaden om barnen och gör detta med barnens bästa för ögonen. Det är dock vanligt att den förälder som genom sitt handlande orsakat skilsmässan anses olämplig som vårdnadshavare.

Ogifta mödrar

Ogifta kvinnor som föder barn kan i många fall inte räkna med att barnafadern ska påtaga sig några skyldigheter i förhållande till barnet. Ingen kan bindas vid faderskapet till ett utomäktenskapligt barn utom på båda parter gemensamma begäran. Mannen måste också skriftligt erkänna faderskapet.

Änkans rättigheter

Efterlämnar den avlidne ett testamente gäller det främst för rätten att tillgodose de önskemål som uttrycks i testamentet. Emellertid finns principen om mannens skyldighet att på ett tillfredställande sätt sörja för sina närmaste efterlevande, vilket gör det möjligt för domstolen att frångå testamentet om försörjningsplikten inte anses uppfylld. Detta kan ske genom att änkan och barnen ansöker till domstolen om att testamentet ändras till deras förmån.

Finns inget testamente är lagen densamma som under kolonialtiden, d.v.s. lagen gäller olika för vita och afrikaner.

När en afrikan avlider utan att efterlämna testamente fördelas hans efterlämnade ägodelar enligt sedvanerätten i den del av landet som personen eller hans föräldrar ursprungligen kommer ifrån.

När en vit man avlider utan att ha skrivit testamente fördelas hans egendom mellan änkan och barnen enligt brittisk lag.

1.2. Familjerätt, traditionell lagstiftning

Allmänt

Det finns ett stort antal folkgrupper i Zambia, Av dessa är Bemba, Lozi, Lunda, Chewa, Tonga, Lamba, Luvale, Kaonde och Ila de största. De har sina egna traditionella lagar, men likheterna dem emellan är ofta stora. De största skillnaderna finns mellan matrilineära och patrilineära folkgrupper. ¹⁾

Vilka lagar som skall tillämpas beror på olika faktorer. Vid fördelningen av arv är det den avlidnes folk-tillhörighet som är avgörande. Äktenskap kan ingås enligt sedvanerätten hos den folkgrupp någon av parterna tillhör och vid konflikter, skilsmässa o dyl. är det denna sedvanerätt som gäller. I vissa frågor är det de traditionella lagarna på bostadsorten som gäller.

Äktenskap

Det finns, som tidigare nämnts, möjlighet att gifta sig enligt den civila lagstiftningens äktenskapsförordning. Detta är dock mycket ovanligt. De allra flesta gifter sig i enlighet med de traditionella lagarna.

Polygami: En framträdande egenskap hos det traditionella äktenskapet är förekomsten av polygami. Männen har rätt att ha flera hustrur samtidigt. Kvinnorna har inte samma rättighet.

1. Matrilineär = släktskapen räknas på moderns sida
 Patrilineär = " " " faderns "

Polygami är emellertid inte längre så vanligt. Mer än 90 procent av alla gifta män har endast en fru.

Tidigare - och i viss mån fortfarande på landsbygden - hade detta system klara fördelar för alla parter. Familjen fick ökad arbetskraft, vilket innebar att man kunde odla upp en större areal och kvinnorna hade hjälp av varandra och slapp alltför täta havandeskap.

I de urbaniserade delarna av Zambia där de flesta gifta kvinnor inte har möjlighet att bidra till familjens budget klarar endast ett fåtal män av att försörja mer än en hustru.

Giftermälet: En kvinna skall för att kunna få gifta sig ha uppnått puberteten och vara ogift (skild, änka). Hon själv, men även hennes far, måste ge sitt samtycke till äktenskapet för att det ska bli giltigt. En man behöver däremot inte sin fars samtycke för att få gifta sig.

Tidigare kunde familjen arrangera äktenskap för sina barn utan att dessa tillfrågades. Numera krävs att berörda parter ska ge sitt samtycke, vilket inte hindrar att det fortfarande, särskilt på landsbygden, i många fall är föräldrarna som väljer ut äktenskapspartner.

I det fall kvinnans far motsätter sig äktenskapet skall detta förhindra att ett traditionellt äktenskap kommer till stånd. I stadsområdena har dock numera föräldrarna mycket litet inflytande på valet av make/maka. Godkännandet från brudens far har reducerats till en ren formalitet.

Brudpris: De båda parternas familjer förhandlar om det brudpris som ska betalas till kvinnans familj. Brudprisets storlek, betydelse och innehåll uppvisar stora skillnader mellan olika delar av Zambia.

Dess storlek och sammansättning varierar också beroende på om kvinnan varit gift tidigare. Är hon gravid påverkar också detta brudpriset.

Brudpriset består överallt i Zambia av ett antal olika avgifter. Följande typer är de vanligaste:

1. liten avgift för att inleda äktenskapsförhandlingar.
2. liten avgift för att bekräfta att överenskommelse nåtts.
3. avgift för rätten att sammanbo med hustrun.
4. avgift för att fastställa rätten till barn födda inom äktenskapet.
5. avgift till brudens mor.
6. avgift för att kvinnan är oskuld.
7. ceremoniella avgifter.

Alla dessa avgifter förekommer inte överallt i Zambia. Vissa är också av mindre betydelse, medan andra är nödvändiga för att äktenskapet skall träda i kraft.

Äktenskapet ingås när båda parter, samt kvinnans far, givit sitt samtycke och de väsentliga delarna av brudpriset betalats. Det blir slutgiltigt stadfäst antingen i och med att bruden flyttar hem till sin make, eller i och med äktenskapets fullbordning, beroende på vilken del av landet det gäller.

Rättigheter - skyldigheter inom äktenskapet: En väsentlig ojämlikhet mellan könen råder beträffande sexuallivet. Mannen har fullständiga sexuella rättigheter gentemot sin hustru och kan, om hon är otrogen, begära skadestånd av mannen i fråga, och i vissa områden även av sin hustru. Hustrun saknar denna möjlighet. Ett visst undantag finns i de norra delarna av landet där, om mannen är otrogen under sin hustrus graviditet och hon dör i barnsäng, hennes släktingar kan kräva honom på ett ansenligt skadestånd.

Det är mannens skyldighet att ordna bostad åt familjen samt att försörja hustru och barn. Underlåtenhet i dessa båda frågor är i princip straffbart, men leder normalt aldrig längre än till upplösning av äktenskapet.

Den gifta kvinnans äganderätt: Ägodelar och fast egendom som förvärvats av kvinnan före äktenskapet förblir hennes privata egendom efter giftermålet. Gåvor till hustrun och arv från hennes släktingar under äktenskapet räknas också som hennes personliga egendom. Reglerna är däremot lite oklara beträffande eventuella arbetsinkomster. Traditionellt har hustrun rätt till inkomster från eget arbete av typ ölbygging, hantverk och försäljning av trädgårdsprodukter. Beträffande löneinkomster från hel- eller deltidsarbete finns däremot inga definitiva normer. Det vanligaste torde dock vara att kvinnan själv anses ha rätt till dessa inkomster. Konflikter i äganderättsfrågor förekommer mycket sällan i andra sammanhang än vid skilsmässa. Äganderätten behandlas därför mer utförligt i avsnittet om skilsmässa.

Barnens ställning: Barnets släkttillhörighet är bestämt redan vid födelsen och kan inte ändras. Barnet hör till moderns släkt i ett matrilineärt samhälle och till faderns släkt i ett patrilineärt samhälle. Utomäktenskapliga barn tillhör alltid moderns släkt. Inom äktenskapet är båda föräldrarna förmyndare till barnen. Det finns ingen bestämd myndighetsålder, utan pojkar blir myndiga när de gifter sig eller i och med att de lämnar hemmet för att börja arbeta eller när de anses uppnått mogen ålder. Samma sak gäller flickorna, med det undantaget att de, oberoende av ålder, skall ha sin fars samtycke vid giftermål.

Skilsmässa

Skilsmässoproceduren och giltiga grunder för skilsmässa enligt sedvanerätten är i stort sett desamma över hela Zambia.

Skilsmässa kan genomföras antingen genom en överenskommelse utanför domstolen mellan parterna och deras släktingar eller genom förhandlingar i lokalrätten.

När det är kvinnan som börjar skilsmässoprocessen behöver hon inte någons samtycke för att göra detta, men däremot begär rätten ofta att någon av hennes släktingar (t.ex. fadern, en bror eller morbror) är närvarande. Dennes inställning till skilsmässan beaktas av rätten, men är normalt inte avgörande.

Statistik på området saknas, men det borde vid en mycket stor del av skilsmässorna vara hustrun som tar initiativet. En orsak till detta är att mannen har möjlighet till månggifte och därför inte behöver skilja sig för att kunna gifta sig på nytt, vilket däremot är nödvändigt för kvinnan.

Grunder för skilsmässa: Orsaker som man kan åberopa vid begäran om skilsmässa är inte klart specificerade och givna, utan rätten beviljar skilsmässa om den anser det bevisat att äktenskapet misslyckats och inte går att reparera.

Hustrun kan t.ex. åberopa makens försumlighet att försörja familjen, impotens eller grymhet som bevis för att äktenskapet inte kan fortsätta. Mannen kan t.ex. framhålla hustruns lättja, otrohet eller ofruktbarhet som grund för skilsmässan.

Efter skilsmässan har kvinnan rätt att gifta om sig så snart hon önskar.

Skadestånd: I många fall kan den part som genom sitt handlande orsakat skilsmässan beordras att betala skadestånd till den andra parten, av rätten.

Bodelning: Inom äktenskapet förekommer i princip ingen gemensam egendom utom eventuellt produktionen inom familjens jordbruk, så vid skilsmässa tar var och en av makarna sin privata egendom med sig ut ur boet.

Hustruns privategendom kan indelas i fyra kategorier:

1. All egendom hon fört med i boet.
2. Egendom som förvärvats under äktenskapet genom hennes eget arbete. Viss osäkerhet råder dock rörande löneinkomster från förvärvsarbete.
3. Gåvor och arv till hustrun under äktenskapet från andra än maken, samt personliga ägodelar, kläder o dyl. som givits av maken.
4. Hustrun kan också ha rätt till en andel i växande grödor och lagrad säd.

Hustrun har inte rätt till någon del av de ägodelar som inköpts av mannen under äktenskapet till det gemensamma boet som t.ex. möbler och andra hushållsartiklar. Hon har inte heller rätt att bo kvar i det gemensamma hemmet och inte rätt till någon andel i den jord som ägs av hennes man.

Det bör påpekas att makarna har rätt att själva besluta om bodelning utan att vara bundna av några regler. Det är endast när makarna inte kan enas som rätten träder in. Rätten är inte heller alldeles bunden av ovan nämnda regler utan kan i någon mån variera dessa med hänsyn till omständigheterna.

Vårdnaden om barnen: I vårdnadsfrågor liksom i fråga om bodelning har makarna rätt att själva träffa en överenskommelse. Kan de inte enas blir det lokalrätten som avgör.

Barnets bästa är den ojämförligt viktigaste faktorn för domstolen att beakta. Andra faktorer är barnets ålder, dess släkttillhörighet och dess egna önskemål, särskilt när det rör sig om större barn.

Även om det är modern som har vårdnaden om barnen kan fadern t.ex. ha rätt att ge sitt samtycke vid dotterns giftermål, rätt att ta emot brudpris samt vissa sociala rättigheter. Har fadern vårdnaden om barnet har däremot inte modern några klara rättigheter gentemot barnet.

Underhåll: Lokalrätten beslutar normalt inte om något underhåll till hustrun eller barnen vid en skilsmässa. Först helt nyligen har några få lokalrätter i tätorter börjat tilldöma barnen underhåll. Efterlevnaden av beslutet har dock varit varierande.

Änkans rättigheter

Under civil lagstiftning upphör alla äktenskapliga band att gälla i och med makens död, och änkan är fri att gifta om sig omedelbart.

Under de flesta afrikanska traditionella rättssystemen är detta inte fallet. Änkan har inte rätt att gifta om sig eller ha ett sexuellt förhållande innan vissa ceremonier genomgått. Vilka ceremonier som krävs varierar mellan olika delar av Zambia. Vanligast är följande varianter:

1. Rituellt samlag med den avlidnes efterträdare,¹⁾ vilket syftar till rituell rening. (Vanligt i Luapula, södra, centrala och norra provinserna samt köparbältet).
2. En sorgetid kombinerad med en ceremoni som tjänar som förlösning av änkan ifrån äktenskapet. (Vanligt i östra provinsen).
3. I västra provinsen iakttar änkan en viss sorgetid samt genomgår vissa ceremonier, men har rätt att gifta om sig eller ha ett sexuellt förhållande omedelbart efter makens död.

1. Den släkting som ärver den avlidnes samhällsställning

Tidigare var i många delar av Zambia änkan tvungen att betala en avgift till den avlidnes släktingar vid reningsritualen. Detta är numera helt frivilligt.

Arvet: När man talar om arv i sedvanerättsliga sammanhang, är det att märka att arvsbegreppet inte endast omfattar materiella ting, utan att även samhällsställning ärvs.

Gemensamt för de flesta folkgrupper i Zambia är att den som övertar den avlidnes samhällsställning också ärver merparten av den efterlämnade egendomen. Denna person övertar också den avlidnes skyldigheter, t.ex. gentemot barnen.

Till skillnad mot vid giftermål och skilsmässa, där sedvanerätten är likartad över hela landet, uppvisar arvslagarna stora variationer mellan olika folkgrupper. De stora skiljelinjerna går mellan matri- och patrilineära folk.

De flesta folkgrupper i Zambia är matrilineära. Nedan ges några exempel på olika arvslagar:

Hos det patrilineära Ngonifolket, efterträds den avlidne av sin äldste son, som också ärver all egendom. Änkan har emellertid rätt att, så länge hon inte gifter om sig, fortsätta att disponera den avlidnes hus och jord.

De matrilineära Lozis utser en efterträdare till den bortgångne. Ägodelarna delas lika mellan söner och ogifta döttrar. Änkan har inte rätt till makens jord, men kan få möjlighet att bo kvar. Hon har rätt till kläder, husgeråd och filter samt en andel av skörden.

Hos Bembafolket, som även de är matrilineära, får den som utses till efterträdare vanligen en större del av arvet än övriga släktingar. Arvsberättigande är den dödes syskon och systrarnas barn. Barnen till den döde hör till moderns släkt och saknar därför i princip arvsrätt. Änkan har rätt till en andel av skörden, kläder husgeråd m.m. Hon återvänder normalt till sin egen familj vid makens dödsfall.

Även under de flesta sedvanerättsliga system har man möjlighet att genom ett muntligt testamente påverka fördelningen av sin egendom, t.ex. att i ett matrilineärt system låta sina egna barn ärva. Det går däremot inte att genom testamente överföra egendom till andra än släktingar. Hustrun är därigenom utesluten. Möjligheten finns naturligtvis att skriva ett testamente enligt den civila lagstiftningen med hustrun som förmånstagare. Har makarna ett gemensamt bankkonto får änkan ensamrätt till dessa medel vid makens dödsfall.

Förmåner som kan komma änkan till del:

Fatal Accidents Act kan ge änkan rätt till skadestånd om makens död orsakats av någons vårdslöshet (t.ex. i trafiken, på arbetsplatsen).

Workmen's Compensation Ordinance. De flesta anställda täcks av denna förordning, som ger hustrun och barnen rätt till ansenligt understöd om mannen dödas i arbetet.

Civil Service Pension Act ger änkan och barnen till en statstjänsteman betydande understöd vid mannens bortgång.

Zambia National Provident Fund är en pensionsfond, som täcker de flesta anställda inom den privata sektorn. Medlemmar i fonden anger en valfri person som för-
månstagare i händelse av dödsfall.

Slutsatser

Zambia är ett ungt land. Under en relativt kort tidsperiod har levnadsbetingelserna kraftigt förändrats för en stor del av befolkningen. En tredjedel av befolkningen bor nu i tätorter och lever ett liv som i de flesta avseenden skiljer sig från det traditionella bylivet.

Trots detta fungerar fortfarande den gamla sedvane-
rätten inom familjerätten. Detta leder ofta till stora
orättvisor mot kvinnorna. Änkorna är värst drabbade.
När en kvinna mister sin man genom dödsfall, kommer
mannens släktingar och gör anspråk på hans ägodelar.
I en familj som har haft det relativt gott ställt,
köpt möbler, radioapparat och kanske en bil och har
en bra tjänstebostad, förlorar hustrun allt detta när
mannen dör. Mannens släktingar tar ägodelarna och hon
mister en eventuell tjänstebostad.

Vid skilsmässa drabbas också kvinnan hårt om familjen
har haft en hygglig levnadsstandard. Mannen har rätt
till alla ägodelar som köpts för hans lön. Vanligen
är gifta kvinnor hemmafruar och har inte haft någon
inkomst. De blir i och med skilsmässan ofta ställda
på bar backe. Något underhåll kan varken barnen eller
hustrun räkna med. Änkornas svåra lott har under se-
nare tid uppmärksammats i massmedia och regeringen
har beslutat att se över lagstiftningen på detta om-
råde. Policyn är att bevara det som ännu är skäligt
i de traditionella lagarna, men att undanröja de
värsta orättvisorna.

1.3. Den officiella synen på kvinnan

Den officiella synen på kvinnornas ställning och deras roll i utvecklingsarbetet framgår bl.a. av enhetspartiets program och de nationella utvecklingsplanerna.

"Humanismen" är den statsbärande ideologin i Zambia. Presidenten Kaunda har redogjort för innebörden av humanismen i två grundläggande ideologiska manifest. ¹⁾ I dessa beskrivs det samhälle man vill skapa, de brister som ännu råder och hur man bör omforma samhället. Ingenstans nämns dock kvinnan, hennes situation i Zambia och hennes roll i samhällsutvecklingen.

Den senaste utvecklingsplanen ²⁾ ger nästan lika lite belysning av kvinnans behov. Endast i avsnittet om hälsovården nämns kvinnan särskilt. Det gäller då behovet av utbyggnad av mödra- och barnhälsovården.

President Kaunda tar endast i undantagsfall upp kvinnans situation i sina tal. När det händer - t.ex. vid öppnandet av Kvinnobrigadens konferens - kan budskapet vara följande: - "De zambiska kvinnorna har alla möjligheter. De kan fritt välja yrke och är inte på något sätt diskriminerade i förhållande till männen. Det finns kvinnor på höga poster inom partiet och förvaltningen. Det gäller bara för kvinnorna att inse sin viktiga roll i landets utveckling, ta på sig sitt ansvar och bli produktiva. Kvinnobrigaden behöver en bättre organisation på gräsrotsnivå för att kunna mobilisera kvinnorna och göra dem delaktiga i revolutionen. Regeringen ser inte något behov av sin medverkan". ³⁾

-
1. Humanism i Zambia and a guide to its Implementation Part I and II. Kenneth Kaunda 1967 resp. 1974.
 2. Second National Development Plan, 1972-1976.
 3. Fritt från öppningstal av president Kaunda vid den första Women's Brigade Conference sep. 1974.

Enligt den officiella synen existerar inte något kvinnoproblem. Kvinnor och män är jämställda.

1.4.

Kvinnobrigaden

Women's Brigade som är partiets kvinnoorganisation, ska samtidigt fungera som paraplyorganisation för alla kvinnoorganisationer i Zambia. Brigadens ordförande och främsta talesman, fru Kankasa, är medlem i partiets centralkommitté.

Fru Kankasa synes vara mer konservativ i kvinnofrågor än utbildade kvinnor i allmänhet. Hon framhåller att de zambiska kvinnorna har goda förutsättningar att få utbildning och att hävda sig inom arbetslivet och politiken samt att de gifta männen är välvilliga och låter sina hustrur arbeta utanför hemmet. Hon är motståndare till familjeplanering med motiveringen att Zambia är underbefolkat. Hon uppmanar kvinnorna att inte bara tänka på sina rättigheter utan också vara medvetna om sina skyldigheter mot familjen och samhället. "Kvinnan skall vara som blomman, som biet söker sig till".

Kvinnobrigaden arbetar bl.a. för bättre arbetsvillkor för kvinnorna och försöker t.ex. få till stånd tre månaders betald barnledighet. Brigaden arbetar också för ökad produktion av grönsaker och hönsprodukter genom att bilda särskilda föreningar för kvinnor på landsbygden. Den försöker också förmå kvinnor att starta egna jordbruk.

Kvinnobrigadens medlemmar deltar som lärare i alfabetiseringsprogram och försöker genom information och diskussionsgrupper att sprida kunskap om hälso- och barnavård, nutritionsfrågor, hushållskunskap etc.

2. KVINNANS ROLL I LANDSBYGDSUTVECKLINGEN

Zambia kan med afrikanska mått ge intryck av att vara relativt väl utvecklat med den starka urbanisering som skett efter självständigheten 1964. Trots detta utgörs större delen av befolkningen av fattiga småbrukare inom självhushållssektorn. Av alla jordbrukare tillhörde 1970 mer än 90 procent denna kategori, 7 procent var s.k. "emergent farmers" och endast 550 - överväldigande vita - driver jordbruk i stor skala (commercial farmers).¹⁾ Till småbruken räknas här dem som inte säljer mer än hälften av sin produktion.

Den vanlige småbrukaren lider brist på rådgivning och andra tjänster, kommunikationer och marknader. Dessa problem är svårhanterliga i ett så glesbefolkat land som Zambia.

2.1. Kvinnans roll i det traditionella självhushållet

I det traditionella bysamhället är mannens och kvinnans roller klart åtskilda och noggrant definierade. Mannen och kvinnan kompletterar varandra i fråga om färdigheter. De är ömsesidigt beroende av varandra samtidigt som de fungerar självständigt inom sina respektive arbetsområden. Fördelningen av sysslor kan variera något mellan olika folkgrupper. Den vanliga arbetsfördelningen är att kvinnorna sköter allt jordbruksarbete utom svedjning och röjning. Kvinnorna har sina åkrar där de odlar för familjens behov. De förfogar över jordbruksproduktionen och inkomsterna från försäljning av ett eventuellt överskott.

Därtill sköter kvinnan matlagning och därtill hörande sysslor, såsom vattenhämtning och vedsamlade, och har huvudansvaret för barnen.

1. Lombard- Tweedie "Agriculture in Zambia since Independence". Nec Zam 1974.

Mannen röjer och svedjar, jagar, fiskar, sköter eventuell nötboskap och handhar de samhälleliga angelägenheterna.

Kvinnan har således en betydande roll ur försörjningssynpunkt. En man har svårt att klara sig utan en hustru. Har han råd att skaffa sig mer än en fru, betyder detta att han kan odla upp dubbelt så stor areal. Genom sin stora ekonomiska betydelse har kvinnorna också ofta stort inflytande på sina män, även om det är männen som fattar beslut i viktiga angelägenheter. Inkomsterna från försäljning av överskottsproduktion disponerar kvinnorna själva. Dessutom kan de skaffa sig extrainkomster genom att brygga majsöl (chibuku) för försäljning. Ölbryggnig på kommersiell basis är dock ett relativt nytt fenomen. Tidigare bryggdes och serverades öl endast i samband med vissa ceremonier, exempelvis bröllop.

2.2. Kommersielliseringen av jordbruket

Även om de flesta jordbrukare huvudsakligen producerar för familjens behov, har försäljningen av jordbruksprodukter fått stor betydelse också för småbrukargruppen. Den viktigaste grödan är majs, och trots att det är kvinnorna som gör det huvudsakliga arbetet med majsen (sår, rensar ogräs och skördar) anses den vara en "men's crop". Mannen tar hand om försäljningen av majsen när det är fråga om större kvantiteter. Den säljs till det statliga inköpsorganet till ett fastställt pris. Traditionellt skall förtjänsten gå till hans hustru, men ååtsker ofta inte längre.

Till "women's crops" räknas bl.a. jordnötter och grönsaker, höns och ägg. Dessa produkter säljer kvinnorna själva på lokala marknader.

Tendensen är således den, att så snart det blir fråga om större förtjänster tar männen över huvudansvaret. Detta kan också innebära att männen börjar arbeta mer i jordbruket. För att öka produktionen och lämna självhushållsstadiet är detta nödvändigt.

2.3. Den kooperativa rörelsen

Kooperationen kom att få starkt ökad betydelse i Zambia strax efter självständigheten. Landsbygden skulle utvecklas i första hand genom att bärkraftiga kooperativa föreningar upprättades. Under slutet av sextiotalet ökade antalet föreningar och medlemmar mycket snabbt, snabbare än det var möjligt att klara av administrativt. Satsningen till en början på en producentkooperation där jorden ägdes och brukades kollektivt misslyckades och huvuddelen av föreningarna upplöstes efter några år. Sedan början av 1970-talet försöker man istället utveckla en service-kooperativ föreningsrörelse baserad på familjejordbruket.

De kooperativa föreningarna hjälper sina medlemmar med marknadsföringen av jordbruksprodukter, tillhandahåller gödningsmedel och utsäde och kan ge vissa lån till medlemmarna.

Det är männen som är mest aktiva inom föreningarna. Man uppmuntrar kvinnorna att också bli medlemmar och inbjuder alltid både män och kvinnor till mötena. Av tradition är dock kvinnorna tysta i manliga församlingar. På en del håll anlitar man därför en kvinna ¹⁾ att hålla möte med de kvinnliga medlemmarna.

1) Detta är en kvinna som är medlem i en kooperativ förening och som har erfarenhet av att hålla möten.

Styrelsemedlemmar, funktionärer och medlemmar utbildas främst genom kursverksamhet. Kurserna omfattar ämnen som föreningskunskap, stadgar, enkel bokföring och jordbruksämnen. Det är huvudsakligen män som deltar i dessa kurser.

Föreningarna ordnar också särskilda kvinnokurser i sömnad, matlagning och liknande ämnen.

Kvinnorna själva är dock mest intresserade av att få jordbruksutbildning. Den kooperativa avdelningen inom jordbruksministeriet har i varje provins särskilda enheter, s.k. "mobile units", som utgörs av jordbruksinstruktörer som åker ut till byarna och ger undervisning på platsen. Ett sådant program är speciellt betydelsefullt för kvinnorna, som är bundna till hemmet av barnen och sina olika sysslor.

2.4.

Rural Reconstruction Programme

Större delen av Zambias befolkning lever av jordbruk. Ändå är inte landet självförsörjande med livsmedel. Zambia har efter självständigheten haft goda inkomster från kopparexporten och har ansett sig ha råd att importera livsmedel till betydande kostnader. De låga kopparpriserna under 1974 och 1975 medförde en avsevärd minskning i exportinkomsterna vilket starkt begränsade importutrymmet. Behovet av att skapa en mer diversifierad ekonomi och att öka livsmedelsproduktionen inom landet blev därmed alltmer uppenbart.

Under det senaste året har regeringen därför påbörjat en landsomfattande kampanj för att få till stånd en ökad jordbruksproduktion bl.a. genom att uppmuntra stadsbor att flytta tillbaka till landsbygden.

"Back to the land" är ett av de stora slagorden.

Ett omfattande nationellt program, det s.k. "Rural Reconstruction Programme", påbörjades i stor skala i början av 1975 och har sedan dess stadigt utvidgats. Över hela landet har särskilda läger upprättats där man i första hand skall ge arbetslösa ungdomar praktisk utbildning i jordbruk. I lägren odlas majs, andra basgrödor och grönsaker och man håller höns för ägg- och kycklingproduktion. Lägren ska vara självförsörjande och dessutom ge ett överskott att säljas på lokala eller nationella marknader. Ansvaret för Rural Reconstruction Programme ligger under försvarsministeriet och instruktörer och lägerledare kommer till stor del från armén.

Programmet har uppmärksammats mycket i massmedia, särskilt under programmets första månader då det bl.a. ofta framkom att ungdomar givit sig iväg från lägren. Partifunktionärer, regeringstjänstemän och presidenten har därvid hotat med att dessa "deserters" skall svartlistas så att de aldrig kan få anställning i statlig tjänst. Samtidigt understryks att lägren inte är fångelser och föräldrar uppmanas att skicka sina barn till närmaste Rural Reconstruction Camp.

Under våren 1976 har det kommit många positiva rapporter om den goda produktionen på många Rural Reconstruction Camps. Statistik och faktisk information om Rural Reconstruction-programmet saknas dock. Tydligt är att betydligt fler pojkar än flickor söker sig till lägren. En av orsakerna till detta är att många föräldrar är rädda för att sända sina döttrar till ett läger med både pojkar och flickor, med tanke på risken att flickorna skall bli gravida.

2.5. Kurser för kvinnor

På Farm Training Centres ¹⁾ runt om i landet ordnar jordbruksministeriet kurser för kvinnor på landsbygden. Kurserna syftar bl.a. till att lära kvinnorna förbättrade odlings- och lagringsmetoder inom ramen för den existerande typen av jordbruk. En mycket stor del av bl.a. majsskörden förstörs varje år i Zambia p.g.a. otillfredsställande lagringsförhållanden. Kvinnorna får också lära sig att ta tillvara överskott av grönsaker genom torkning samt enkel marknadsföring. Varje år hålls 50-60 kurser av detta slag.

Arbets- och Socialministeriet driver Community Development Centres i varje provins. Här ges bl.a. särskilda kurser för kvinnor. De får lära sig hönsuppfödning, sömnad, stickning, näringslära och liknande ämnen. Dessa centra utnyttjas också i alfabetiseringsprojekt.

Kurserna på Farm Training Centres och Community Development Centres är kostnadsfria.

Partiet har kvinnliga funktionärer, Woman Regional Secretaries, ute i distrikten. Deras huvudsakliga uppgift är att mobilisera kvinnorna politiskt, men de ordnar även kurser av ungefär samma typ som i Community Development Centres.

2.6. Hälsovård ²⁾

Zambia satsar stora resurser på sjuk- och hälsovården, både på utbyggnaden av nya sjukhus och hälso-centraler och på utbildning av personal.

-
1. 21 stycken totalt i Zambia.
 2. Ministry of Health. Ten Year National Health Plan 1972-1981.

Hälsosituationen är på sina håll mycket otillfredsställande. Undernäring och proteinbrist är mycket vanligt bland barn i låga åldrar, både i städerna och på landsbygden. Barnadödligheten är hög, 160 barn av 1000 dör före ett års ålder. Vanliga barnsjukdomar är mässling, lunginfektioner, masksjukdomar, vattkoppor, kikhosta och mag- och tarmsjukdomar.

Mässling och kikhosta är ofta dödliga beroende på barnens dåliga allmänkondition. År 1967 påbörjades en vaccinationskampanj mot mässling.

Det finns 76 sjukhus i Zambia, varav knappt hälften är statliga. De övriga drivs av missionsstationer och gruvbolag.

Hälsocentraler och kliniker finns utspridda över hela landet. Varje hälsocentral betjänar i genomsnitt ca 8000 människor. Hälsocentralerna leds av sjukvårdsassistenter som har en tvåårig utbildning. De flesta av dessa är män. Antalet hälsocentraler var 513 år 1971 med sammanlagt 4000 sängplatser.

Barna- och mödravården: De senaste åren har stor vikt lagts vid förebyggande mödra- och barnhälsovård.

"Under five clinics" har etablerats runt om i landet. År 1970 fanns det 600 sådana kliniker. Samma år beräknas ca 40 procent av alla gravida kvinnor ha stått under tillsyn. Vid ca en tredjedel av förlossningarna fanns utbildad personal till hjälp.

Enligt hälsoministeriets planer skall mödra- och barnhälsovården byggas ut så att i början av åttiotalet 80 procent av alla mödrar och barn ska stå under tillsyn. Man avser överhuvudtaget att lägga mer vikt vid preventiv hälsovård i förhållande till den kurativa.

3. URBANISERINGENS EFFEKTER PÅ KVINNANS STÄLLNING

3.1. Allmänt

Bakgrund

Förvandlingen till ett s.k. modernt samhälle i nuvarande Zambia började omkring sekelskiftet. Koloniseringen av Rhodesia skapade ett stort behov av arbetskraft till de europeiska farmerna och gruvorna i Sydrhodesia. Zambia, dåvarande Nordrhodesia, utvecklades dock inte nämnvärt under denna tid. Zambia betraktades huvudsakligen som arbetskraftsleverantör. Införandet av skatter gjorde att många män fick lämna sin familj i byn och bege sig till Sydrhodesia eller Sydafrika för att tjäna pengar.

Härigenom skapades ett system där männen var borta från byn långa perioder. Kvinnorna fick sköta jordbruket utan den hjälp av mannen de var vana vid. Detta fortsatte flera årtionden framåt och har haft stor betydelse för bl.a. hur Zambias jordbruk utvecklats.

Genom den mer omfattande utbyggnaden av köpparindustrin på 1920-talet skapades en mängd nya arbetstillfällen. Fortfarande var dock inte bolagsledning och kolonialmakt intresserad av att ha en bofast afrikansk arbetarebefolkning i gruvområdena. Man vill bevara systemet med tillfällighetsarbetare. Afrikanerna skulle ha kvar sina familjer på landsbygden, för att bevara ett stabilt samhälle.

Löner och bostäder anpassades således för ungarlar. Dessutom kunde myndigheterna med hjälp av olika slag av förordningar hålla kvar kvinnorna på landsbygden. T.ex. tilläts i många distrikt inte ogifta kvinnor att lämna distriktet. Giftna kvinnor måste ha sin man i sällskap.

I början av femtiotalet insåg man från myndigheternas sida att det inte gick att stoppa inflyttningen till tätorterna och man accepterade en viss fastboende afrikansk befolkning i städerna. Från 1953 blev det möjligt att registrera äktenskap i städerna vilket också främjade urbaniseringen.

Kvinnorna började således alltmer att flytta till städerna. Till en början var det mest gifta kvinnor som flyttade till sina män, som redan arbetade i staden. Efter självständigheten har emellertid också ogifta kvinnor i allt högre utsträckning börjat flytta in till tätorterna. Under perioden 1963 - 1969 var nettoinflyttningen till tätorterna av kvinnor t.o.m. större än den av män. Fortfarande finns det emellertid ett underskott av kvinnor i urbana områden och ett överskott på landsbygden.

Boendeförhållanden

När kvinnan lämnar landsbygden och kommer till staden hamnar hon i en helt ny situation. Hon lämnar det traditionella bysamhället där hon är delaktig i ett fungerande socialt system och kommer till en omgivning som är mer komplicerad och där hennes traditionella värderingar inte gäller längre.

I staden hamnar den nyinflyttade familjen sannolikt i en s.k. "squatter area", som är ett område med olaglig bebyggelse. Bostadsbristen är stor och de flesta är nödsakade att bygga sitt eget hus i ett av de områden som omgärdar staden. Under 1974 bestod nära 60 procent av nybyggnationen i tätorterna av svartbyggen i squatter areas. Andelen av befolkningen som bor i dessa områden ökar ständigt. I Lusaka bodde 1972 42 procent av invånarna i squatter areas.¹⁾

1. "Narrowing the Gaps" JASPA, ILO, Addis Abeba 1976.

Ofta bor man mycket trångt i hus av lera eller soltorkat tegel. Husen står tätt och de sanitära förhållandena är undermåliga.

Myndigheterna har på senare år sett sig tvungna att acceptera att dessa squatter areas är oundvikliga, eftersom man inte kan tillhandahålla tillräckligt med bostäder. För närvarande genomförs i Lusaka ett mycket omfattande och internationellt uppmärksammat projekt för utrustning av ett antal squatter areas. Detta projekt, som stöds av Världsbanken, kommer nu också att utvidgas till andra städer och tätorter i Zambia.

Familjestruktur

I städerna blandas människor från olika folkgrupper med skilda språk och traditioner. Man är inte längre omgiven av släktingar och stamfränder och har inte kvar det stöd som storfamiljen gav. Kärnfamiljen har blivit den dominerande enheten. Detta betyder ofta en försämring av kvinnans ställning, eftersom hon blir starkt beroende av sin man, som vanligen är den enda löntagaren i familjen. På landet har kvinnan en betydelsefull roll i jordbruket. I staden blir ofta hemmet hennes arbetsplats.

Under 1971-72 gjordes en undersökning ¹⁾ i en "squatter area" utanför Lusaka, vilken behandlar gifta kvinnors arbetsmöjligheter. Det framkom bl.a. att hälften av de intervjuade kvinnorna inte kände till makens lönenivå. I vissa familjer hade hustrun inte tillgång till några pengar, utan mannen gjorde alla inköp. Det vanligaste var dock att kvinnan fick en viss summa i månaden som skulle räcka till mat och kläder till henne själv och barnen. Vad mannen gjorde med resten av lönen kände hustrun inte till. Ingen av kvinnorna i undersökningen var själv löntagare. Dessa kvinnor hade således inte någon kontroll över familjens ekonomi.

1. Karen Tranberg-Hansen: Married Women and Work, African Social Research Nr 20 Dec. 1975.

Familjestorleken

Det var vanligt förr att män som hade råd att betala brudpris för mer än en hustru hade två eller flera fruar. Eftersom kvinnan gjorde huvuddelen av jordbruksarbetet var polygamin en god affär för mannen.

Numera är det dock mindre vanligt med månggifte. Vid folkräkningen 1969 hade nittiotvå procent av de gifta männen bara en hustru. Femton procent av kvinnorna levde i polygama äktenskap vid samma tidpunkt.

Den ekonomiska motiveringen till polygamin håller på att försvinna genom att allt färre arbetar med traditionellt jordbruk. Tvärtom måste man som löntagare ha det gott ställt för att kunna försörja mer än en hustru.

Hushållen är emellertid fortfarande jämförelsevis stora. Nära hälften av alla zambiska hushåll består av sex personer eller fler. Det är normalt för en kvinna att ha 6-8 barn.

Familjeplanering

Familjeplanering är en mycket omdiskuterad fråga. Gifta kvinnor har möjlighet att få preventivmedel på sjukhus och hälsocentraler. Mannen måste emellertid ge sitt samtycke och härigenom hindras sannolikt många kvinnor, som själva skulle vilja göra uppehåll i barnafödandet, från att få tillgång till preventivmedel.

Motståndarna till familjeplanering (däribland kvinnobrigadens ordförande, fru Kankasa) ser den som ett sätt att hindra människor från att skaffa sig så många barn de önskar och som ett medel att minska befolkningstillväxten. Zambia är ett glest befolkat land och är betjänt av en snabb ökning av befolkningen, hävdar man.

Förespråkarna betonar att familjeplanering inte behöver betyda att familjen skaffar sig färre barn, men att det blir längre tid mellan varje barn, vilket är till gagn för både moderns och barnens hälsa. Traditionellt har man haft olika metoder för att förhindra att barnen kom för tätt, t.ex. att kvinnan flyttade hem till sin släkt när barnet fötts och stannade där till barnet var ett år eller mer. Nu fungerar inte längre den typen av familjeplaneringsmetoder och kvinnan får ofta barn nästan varje år, vilket är mycket påfrestande för hennes hälsa, och även för familjens ekonomi.

Skilsmässor

Skilsmässor är vanliga i städerna. Zambia har aldrig varit utmärkt av särskilt stabila äktenskap och i och med urbaniseringen har skilsmässorna ökat i antal. Enligt den senaste folkräkningen 1969 var elva procent av kvinnorna i åldersgruppen 25 år och däröver skilda och för kvinnor över 50 år var motsvarande siffra sexton procent. De kvinnor som var omgifta inkluderades inte i dessa siffror. Av männen var en betydligt mindre andel skilda (mindre än hälften så många) vilket beror på att de i större utsträckning gifter om sig, och då företrädesvis med kvinnor som inte varit gifta tidigare.

Kvinnor som är skilda eller änkor (tio procent av kvinnorna över 25 år var änkor) har en besvärligare situation i städerna än på landsbygden, där de kan få hjälp av släktingar. I städerna måste dessa kvinnor försörja sig själva och en ofta stor barnaskara. Möjligheterna att gifta om sig är små, då änkor inte är så eftertraktade på äktenskapsmarknaden.

Ogifta mödrar

Ett stort socialt problem är de ogifta mödrarna. Det föds många barn utom äktenskapet och särskilt i städerna där de traditionella samlevnadsreglerna är uppmjukade och den västerländska livsstilen ses som en förebild av många. En bidragande orsak är också att man nu går i skolan en längre tid och gifter sig senare än vad som var brukligt förr.

Flickan som blir med barn utan att vara gift är en skam för sina föräldrar. För flickan själv innebär graviditeten att hennes framtidsutsikter blir kraftigt försämrade. Hon måste omedelbart avbryta sin skolgång. Även om hon ges möjlighet att återuppta utbildningen efter att barnet är fött, kan detta vara praktiskt svår genomförbart.

Fadern till barnet kan bindas vid faderskapet endast om han själv erkänner sig som far. På mindre platser där alla känner alla torde det vara svårt att svära sig fri från ett faderskap, men i städerna är det mycket vanligt att flickorna ensamma får ta hand om sina utomäktenskapliga barn.

Möjligheten att gifta sig är inte så stor för en kvinna som har barn utom äktenskap. Får hon inte hjälp av sin familj, kan det vara svårt för henne att hitta någon försörjning. I den situationen är det lätt att den unga kvinnan kommer in i en ond cirkel med tillfälliga förbindelser med olika män, fler barn, större ekonomiska problem, fler män, osv.

3.2. Utbildningsmöjligheter

Sedan självständigheten år 1964 har den zambiska staten gjort en stor satsning på utbyggnaden av undervisningsväsendet.

Vid självständigheten var tillgången av utbildade zambier mycket knapp. Endast ungefär hundra zambier hade akademisk utbildning, och bara 1200 hade gått igenom sekundärskolan. Av hela befolkningen hade endast en procent gått sju år i primärskola. ¹⁾
 Det utbildade fåtalet var huvudsakligen män.

Fem år senare hade läget redan märkbart förbättrats. Då hade 12 procent av kvinnorna och 26 procent av männen gått minst fem år i primärskolan. Fortfarande saknar dock de flesta utbildning (62 procent av kvinnorna och 43 procent av männen). Majoriteten av befolkningen är analfabeter. ²⁾

Grundutbildning

Av de barn som nu växer upp får de flesta åtminstone några års skolutbildning. År 1973 gick 81 procent av barnen i åldern 7-14 år i primärskolan. ³⁾

Utbildningsmöjligheterna är desamma för pojkar och flickor, men pojkarna är i majoritet på alla nivåer. Andelen flickor sjunker ju högre man kommer på utbildningsstegen. Första året i primärskolan är nästan hälften av eleverna flickor, men i sjunde klass har andelen sjunkit till 38 procent. Av eleverna i sista årskursen i sekundärskolan är 25 procent flickor. (Jämfört med många andra afrikanska stater torde dock detta vara förhållandevis höga andelar).

All undervisning på primär- och sekundärskolenivå är kostnadsfri, liksom även kost och logi för elever som går i skola på annan ort än hemorten. Eleverna måste dock själva hålla med skoluniform, vilket på sekundärskolenivå är relativt dyrbart. För en flicka som börjar sekundärskolan kostar utrustningen ca 50 Kwacha, vilket är mer än en månadslön för en lågavlönad.

-
1. ILO "Narrowing the Gaps" JASPA Addis Abeba 1976.
 2. Folkräkningen 1969.
 3. Ministry of Education, Educational Statistics 1973.

Högre utbildning och vidareutbildning

University of Zambia öppnades 1966 och under perioden 1969-1972 utexaminerades 550 akademiker, varav 89 kvinnliga. ¹⁾ År 1971 var 18 procent av studenterna kvinnor. Majoriteten av de kvinnliga studenterna finns inom de humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteterna. ²⁾

Det finns ett flertal institutioner för yrkesutbildning. I de flesta fall krävs minst tre års sekundärskola och ofta är minimikravet fullsekundärskoleutbildning, dvs. fem år. För dem som går ut primärskolan finns knappast några möjligheter till yrkesutbildning. Flickorna söker sig efter sekundärskolan i första hand till lärarseminarier, sjuksköterskeskolor och sekreterarkurser.

De tio lärarseminarierna hade 1973 totalt 2.668 elever, varav 1.075 kvinnliga. ¹⁾ Sjuksköterskeskolorna har plats för drygt 1.500 elever för utbildning till "registered nurses," "enrolled nurses" samt barnmorskor. (En "registered nurse" har en utbildning motsvarande den svenska sjuksköterskeutbildningen, en "enrolled nurse" har en kortare utbildning). Sjuksköterskeeleverna är uteslutande kvinnliga.

Det finns också flickor som söker sig andra utbildningsvägar. Tyvärr går det vanligtvis inte att få uppgifter om könsfördelningen på de olika skolorna. Det torde dock inte råda något tvivel om att det för flickorna är de tre ovannämnda utbildningsvägarna som är helt dominerande.

-
1. Ministry of Education: Educational statistics 1973.
 2. " " " " Digest of Statistics 1971.
 3. Ministry of Health: Ten Year National Health Plan 1971-1981.

Zambia National Service

Efter avslutad grundutbildning och före inträdet i arbetslivet eller vidareutbildning skall alla ungdomar tjänstgöra en tid i Zambia National Service. ZNS som lyder under försvarsministeriet ger ungdomarna bl.a. militär och politisk undervisning. De får också utföra direkt jordbruks-, hälsovårds-, undervisnings- och annat arbete under vistelsen i ZNS.

Vuxenutbildning

Med en befolkning som till största delen består av analfabeter är behovet av vuxenutbildning naturligtvis stort.

Under 1973 deltog 54.000 zambier, varav 16.000 kvinnor i vuxenundervisningen. Av dessa studerade 57 procent på primärskolenivå, 50 procent på sekundärskolenivå och återstående 3 procent läste hushållskunskap eller handelsämnen. På primärskolenivå utgjorde kvinnorna en tredjedel, på sekundärskolenivå en fjärdedel och i övriga ämnen tre fjärdedelar av eleverna. ¹⁾

Alfabetisering

Några större satsningar har hittills inte gjorts för att utrota analfabetismen i Zambia. Vissa mindre kampanjer har dock genomförts. Bl.a. drev kvinnobrigaden en alfabetiseringskampanj bland kvinnor under kvinnåret 1975. I ett i maj 1976 framlagt förslag till reformering av undervisningsväsendet, föreslås bl.a. att en omfattande nationell alfabetiseringskampanj skall genomföras.

Kursverksamhet för kvinnor

Det finns ett visst utbud av särskilda kvinnokurser. Det är ofta de olika kristna organisationerna som anordnar dessa.

1. Ministry of Education: Educational Statistics 1973.

Vanligast är kurser i sömnad, barnavård och andra husliga göromål. Kurserna syftar till att lära kvinnorna att sköta hemmet och barnen på ett bättre sätt, inte till att lära ut ett yrke. YWCA (Young Women's Christian Association) och Mindolo Ecumenical Centre ordnar denna typ av kvinnokurser.

3.3. Sysselsättning

Från början av urbaniseringsprocessen och ända in på femtiotalet är det, av skal som tidigare redovisats, övervägande män som kommer till städerna för att söka arbete. De får arbete i gruvor och på byggen, men tar även anställning inom, enligt europeiskt synsätt, typiskt kvinnliga arbetsområden, d.v.s. som hembiträden, städare, affärsbiträden osv. År 1965 var nittioåtta procent av hembiträden män och fortfarande anställs fler män än kvinnor som tjänstefolk. Majoriteten av affärsbiträden är fortfarande män. En av de statliga affärskedjorna anställer över huvud taget inte kvinnor.

När numera kvinnorna i allt högre utsträckning flyttar in till städerna finner de att det finns liten efterfrågan på kvinnlig arbetskraft. Det finns gott om arbetslösa män, som oftare talar engelska, oftare är läs- och skrivkunniga och oftare har yrkeserfarenhet.

Situationen förbättras successivt i och med att fler och fler kvinnor får utbildning, men för majoriteten av kvinnorna som inte kan läsa och skriva finns i stort sett inga arbeten. Även bland de lågutbildade männen finns många arbetslösa och de kommer oftast först i tur.

Det finns ingen färsk arbetsmarknadsstatistik rörande kvinnorna. De senaste uppgifterna är från folkräkningen 1969, som redovisar 25 000 kvinnor och 347 000 män i avlönat arbete. Kvinnorna utgjorde således knappt sju procent av alla löneanställda. Situationen torde inte ha förändrats nämnvärt åren efter 1969, emedan ökningen i antalet arbetstillfällen varit låg. Detta innebär naturligtvis inte att resten av kvinnorna är arbetslösa. På landsbygden är många kvinnor snarare över- än undersysselsatta som obetald arbetskraft i familjejordbruken. Både på landsbygden och i städerna är många kvinnor (och män) sysselsatta inom den informella sektorn, dvs sysslar med handel, hantverk eller dylikt. För stadskvinnor är torghandelen av de få utkomstmöjligheterna. De som sysslar med detta är ofta skilda eller änkor, som är tvungna att försörja sig och sina barn.

Kvinnor med utbildning - till sekreterare, lärare, sjuksköterska etc - har inga svårigheter att få anställning. Bristen på yrkesutbildat folk är fortfarande stor i Zambia och denna bristsituation kommer att bestå lång tid framöver.

Barntillsyn

Kommunal service i fråga om barntillsyn finns endast i mycket liten utsträckning. Det finns få kommunala barnstugor. Däremot finns ett relativt stort utbud av privata lekskolor och daghem. Dessa har dock så höga avgifter att endast européer och det zambiska toppskiktet har råd att hålla sina barn där.

Kvinnobrigaden inom partiet intresserar sig för denna fråga. Man har planer på att starta egna daghem, som skall drivas med insamlade medel.

3.4

Referat av Tranberg-Hansens artikel, "Married Women and Work: Explorations from an urban case study" ¹⁾

Materialet till denna artikel härrör från intervjuer under 1971-1972 med hundra gifta kvinnor i stadsdelen Mtendele i Lusakas östra periferi.

Allmänt: Mtendele uppkom som ett s.k. "site and service scheme" för låginkomsttagare från squatter areas runt Lusaka. Stadsdelen har ca 10 000 invånare och av dessa har artikelförfattaren intervjuat hundra kvinnor som utvalts medelst kvoturval.

Endast en liten del av Mtendeles befolkning är nykomlingar i Lusaka. Nästan hälften kom till staden redan vid självständigheten eller tidigare. De flesta är således vana vid stadslivet. Majoriteten av männen har dessutom tidigare arbetat i andra städer i bl a Sydrhodesia och Sydafrika.

Två tredjedelar av kvinnorna är gifta med män från samma folkgrupp. Av alla giftermål sker 39 procent i hembyn eller hemdistriktet. Giftermål mellan parter av olika ursprung sker mestadels i staden.

Mer än hälften av männen kom till Lusaka i sällskap med sina hustrur. Ytterligare sexton procent var gifta vid ankomsten till Lusaka och skickade efter sina hustrur senare. Tjugotvå procent gifte sig i Lusaka och återstoden reste hem till byn för att gifta sig. Endast två procent av äktenskapen är polygama.

Medelåldern för kvinnorna är 27 år. De kvinnor som har barn (90 %) har i genomsnitt fyra.

Kvinnorna har generellt mycket lite utbildning, mer än hälften har aldrig gått i skola. Ingen av kvinnorna har avlönat arbete. Av männen är 4 procent arbetslösa och 14 procent "self-employed" (vanligen med någon form av småhandel). En femtedel arbetar som tjänstefolk, en

fjärdedel inom byggnadsindustrin och av den återstående har hälften okvalificerat arbete och hälften kvalificerat.

Kvinnornas arbetsmöjligheter: Ingen av de intervjuade kvinnorna har någon anställning vid intervjutillfället. Ett fåtal av dem har tidigare arbetat. Några har haft anställning som tjänstefolk men fått lov att sluta på grund av havandeskap. Ett par har arbetat i fabriker i Sydrhodesia.

Många av kvinnorna i Mtendele vill gärna arbeta. Männens inkomster är ofta låga och räcker knappast till för att försörja familjen.

Beroendet av mannens inkomst: Den genomsnittliga månadslönen för männen i Mtendele är 46 Kwacha¹⁾. Männen disponerar dessa pengar mellan sig och sin familj på olika sätt. Hälften av kvinnorna känner inte till vilken lön mannen har. En annan grupp kvinnor (18 procent) har hand om makens hela lön. Dessa kvinnor är genomsnittligt äldre, har varit gifta längre tid och bott längre tid i Lusaka jämfört med övriga. Några män (5 procent) ger inte hustrun några pengar utan sköter alla inköp själv. En större grupp män (21 procent) köper varje månad basvaran majsmjöl och kläder när så behövs samt ger hustrun en mindre summa pengar till övriga inköp, genomsnittligt 10 Kwacha. Hälften av kvinnorna får en månatlig summa - genomsnittligt 20 Kwacha - som skall räcka till mat åt familjen samt kläder åt henne själv och barnen. De flesta av kvinnorna har ingen uppfattning om hur resten av lönen disponeras.

Mannen och hustrun lever på många sätt i skilda världar. Kvinnans liv rör sig kring barnen och hemmet, bortsett från besök vid stadsdelens marknad och butikerna däromkring. Mannen lämnar Mtendele och beger sig till sitt arbete inne i staden. Efter arbetets slut umgås han

1. 1 Kwacha motsvarar ca 6 svenska kronor

kanske med sina manliga arbetskamrater inne i staden eller besöker ölbarerna i Mtendele. Mannen deltar mycket sällan i familjelivet och uppdelningen i kvinnliga och manliga sysslor är skarp.

Småhandel och andra sysselsättningar: I brist på möjligheter att tjäna pengar på den formella arbetsmarknaden, har en del av kvinnorna börjat med egna ekonomiska aktiviteter. Det rör sig huvudsakligen om småhandel. Man säljer mat, öl, träkol, kläder och cement, dvs varor som används i hemmen. Den som får tag i en större mängd av en bristvara, exempelvis matolja, kan sälja den i mindre kvantiteter och göra en god vinst. Utmärkande för dessa aktiviteter är att de är olagliga, utom för det fåtal som har tillstånd att idka handel. Ett dylikt tillstånd är inte lätt att erhålla och kostar dessutom pengar. Pengar som kvinnorna bättre behöver som startkapital för sin verksamhet.

Det faktum att verksamheter är olagliga, kan vara en orsak till att inte fler kvinnor försöker tjäna pengar på detta sätt. Endast 13 procent av kvinnorna ägnar sig stadigvarande åt någon typ av handel. Därtill kommer 11 procent som periodvis är aktiva.

4. BIBLIOGRAFI ÖVER LITTERATUR SOM BEHANDLAR KVINNANS
SITUATION I ZAMBIA:

Detta avsnitt blir tyvärr mycket kort. Zambias kvinnor synes hittills inte ha ådragit sig något större intresse från forskare och samhällsskildrare.

Existerande litteratur

1. "Women's Rights in Zambia". Report of a consultation. Mindolo Ecumenical Foundation, 1970.

Detta är en stencilerad samling artiklar över olika ämnen rörande de zambiska kvinnornas rättigheter. Giftermålsmonster, gifta kvinnors rättigheter, skilda och änkors rättigheter är huvudämnena och dessa behandlas både ur sedvanerättslig och civilrättslig synvinkel. Rapporten ger mycken och saklig information.

2. Karen Tranberg- Hansen: "Married Women and Work", African Social Research nr 20, dec. 1975.

Författaren till denna artikel tillbringade ett år i Lusaka (1971-72) som gästforskare vid Institute of African Studies (en till universitetet anknuten institution som mest bedriver antropologisk forskning). Artikeln om gifta kvinnors arbetsmöjligheter i Lusaka är ett av resultaten av hennes forskning. Artikeln - som jag refererat i det föregående kapitlet - ger information inte bara om kvinnornas arbetsmöjligheter, utan även om deras allmänna situation.

3. B.C. Kankasa: "Report on the Development of the Status of Zambian Women". Freedom House, 1974.

Denna lilla skrift är skriven av sekreteraren för Women's Brigade, fru Kankasa. Den behandlar kvinnobrigadens historia, dess insatser under självständighetskampen och dess pågående arbete.

Den omfattar också en genomgång av den civila lagstiftningen ur kvinnosynpunkt. Tonen i rapporten är genomgående positiv och syftet verkar vara att visa hur den zambiska kvinnans ställning är och vilka framsteg som har gjorts och fortfarande görs med hjälp av kvinnobrigaden och partiet i övrigt.

4. Elisabeth Colsen: "The Social Consequences of Resettlement". Kariba Studies IV, 1971.

Kariba Studies I-IV är resultatet av en mångårig antropologisk forskning kring Tonga-folket i Gwembedalen i södra Zambia. Del IV beskriver de förändringar som inträffade när befolkningen i Gwembedalen var tvungna att bryta upp från de platser de bott i generationer och flytta några kilometer p.g.a. byggandet av Karibadammen.

Colsens forskning är inte inriktad på kvinnor speciellt. Boken ger ändå mycket intressant information om Tonga-kvinnornas liv, deras relationer inom familjen och samhället.

Pågående forskning

Amerikanskan Ira Schuster har under tiden 1971-74 genomfört ett forskningsprojekt om den moderna kvinnan i Zambia, benämmt "Lusaka's Young Women: Adaption to change". Forskningsprojektet som omfattar ca 300 intervjuer med kvinnor från olika kategorier, är utfört inom den humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteten på University of Zambia. Schuster arbetar nu med att utveckla detta projekt till en doktorsavhandling. Avhandlingen bör kunna ge värdefull information om dagens zambiska kvinna, hennes syn på sin egen roll och på den omgivning hon lever i.

Ytterligare en amerikanska, Bonnie Keller, forskar i Zambia. Keller har slagit sig ner i en "squatter area" utanför Mazabuka i södra provinsen. Hennes forskning syftar till att ge kunskap om den vanliga, fattiga, zambiska kvinnans syn på sig själv.

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur

1. Women's rights in Zambia. Report of a consultation. Mindolo Ecumenical Foundation, 1970.
2. Second National Development Plan, Jan. 1972 - Dec. 1976. Ministry of Development Planning and National Guidance, Lusaka. Government Printer 1971.
3. Kenneth Kaunda: Humanism in Zambia, del I och II, Government Printer 1967 och 1974.
4. B.C. Kankasa: Report on the Development of the Status of Zambian Women, Freedom House, Lusaka 1974.
5. Helmut Heisler: Urbanisation and the Government of Migration, C. Hurst & Company, London, 1974.

6. Karen Tranber-Hansen: Married Women and Work. African Social Research nr 20, december 1975.
7. Elizabeth Colson: The Social Consequences of Resettlement, Kariba Studies IV. Institute of African Studies, University of Zambia, 1971.
8. Census of Population 1969, First Report. Central Statistical Office.
9. Ministry of Education: Educational Statistics 1973, Lusaka.
10. Ministry of Education: Tabell över secondary school enrolment 1974.

11. Ministry of Education: Digest of Statistics 1971, Lusaka.
12. Annual Report of the Department of Labour 1968. Government Printer, Lusaka.
13. Landrapport om Zambia, sammanställd av Mary Gaobepe och Carroll Anji.
14. U-landskvinnan. SIDA 1974.
15. C.S. Lombard - A.H.C. Tweedie: Agriculture in Zambia since Independence. Nec Zam, 1974.
16. Diverse tidningsartiklar i Zambia Daily Mail och Times of Zambia.

Intervjuer

1. Christine Mulundika, Provinsial Political Secretary, Lusaka Province.
2. Clara Sikaneta, journalist på Zambia Daily Mail.
3. Catherine Mwanamwambwa, sociolog på Housing Project Unit, Lusaka City Council.
4. Mr. Gondwe, labour officer.
5. Bengt Kjeller, National Study Organizer, Cooperative Centre, Lusaka.

1 nov 1976

Utredningsbyråns Meddelanden (M) och Konsultarbeten (K)

Resultatvärdering nr:

1	Sammanfattning av en studie över genomförande och kontroll av ett decentraliserat program för hälsocentraler på landsbygden i Tanzania. Förf: William P Mayer, 9 s (Aug 1974)	66 M
2	Sammanfattning av 1974 års utvärderingsrapport om CADU och EPID i Etiopien. Förf: Dagnachew Yirgou et al, 32 s (Aug 1974)	69 M
3-5	Vattenförsörjning i Östafrika - tre vetenskapliga studier i sammandrag, 39 s (Sep 1974)	70 M
	3) Preliminary Results of an Impact of Rural Water Supply Schemes built by Self-help. Förf: G Tschanner och M Mujwahuzi, Dar es Salaam	
	4) Evaluation of the Development Impact of Rural Water Supply Projects in East African Villages. Förf: Dennis Warner	
	5) Impact and Economics of Community Water Supply. A Study of Rural Water Investment in Kenya. Förf: I D Carruthers	
6	Personalbistånd i Tanzania. Effektivitet och utländsk personal inom det tanzaniska vattenförsörjningsprogrammet. Förf: Göran Hydén, Pius H Mallya, Ngasamiaku Mtalo och Habib J Nyundo 14 s (Okt 1974)	71 M
7	Bönderna i Mpiji-dalen. Kibaha Farmer's Training Centre. Tanzanias Kustregion 1965-68. Förf: Anita Francke, 33 s (Nov 1974)	74 M
8	Sammanfattning av en preliminär rapport om Mtu ni Afya, masshälsokampanjen i Tanzania. Förf: Budd L Hall och C Zikambona, 29 s (Dec 1974)	73 M
9	Finansiering av småindustriutveckling. Forskningsprojekt utfört av Världsbanken i samarbete med SIDA. Förf: D Kochav, H Bolin, K Di Tullio, I Roostal, N Wahl, 25 s (Jan 1975)	75 M

- 10 Landsbygdsutveckling i Bangladesh, kommenterad sammanfattning av aktuella skrifter och utredningar. Förf: Bo Kage Carlsson, 60 s (Feb 1975) 77 M
- 11 Aktionsevaluering - en alternativ evalueringsmetod inom småindustriprogrammet i Kenya. Förf: Hans Kristensen, Institutet för Utvecklingsforskning i Köpenhamn, 19 s (Mar 1975) 76 M
- 12 Konflikter inom landsbygdsutvecklingen i Etiopien - en sammanfattning av Ethiopia Political Contradiction in Agricultural Development. Förf: Michael Ståhl, 22 s (Mar 1975) 78 M
- 13 Tanzanias bank för landsbygdsutveckling - en nordisk utvärdering i sammanfattning, november 1974. Förf: K E Svendsen, H Westman, R Sörum, L Wohlgemuth, 26 s (Mar 1975) 80 M
- 14 Arbetsintensiva metoder inom vägbyggnadsverksamhet. Världsbankstudie i sammanfattning av Claes Croner. 58 s (Apr 1975) 81 M
- 15 När elektriciteten kom till byn - sammanfattning av en studie om landsbygdselektrifiering i Kenya. Förf: Anders Hjort, 26 s (Jun 1975) 82 M
- 16 Vart tar alla studenter vägen ...? sammanfattning av en studie rörande zambiska sekundärskoleelevers arbetsmarknadssituation efter avslutad utbildning. Harry Svensson, 25 s (Jul 1975) 83 M
- 17 En sammanfattning av Tanzanias utvecklingspolitik - mål och resultat 1967-74. Förf: Reginald Green, 26 s (Jul 1975) 84 M
- 18 En sammanfattning av WHAT NOW för en alternativ utveckling. Sammandrag av The 1975 Dag Hammarskjöld Report on Development and International Cooperation 15 s (Aug 1975) 85 M
- 19 Den växande fattigdomen i Indien - skiss till en analys av Indiens utvecklingspolitik. Förf: Göran Djurfeldt och Staffan Lindberg, 18 s (Aug 1975) 86 M
- 20 Seger över smittkopporna eller vi kan - bara vi vill. En sammanfattning om mänsklighetens kamp mot smittkopporna 15 s (Sep 1975) 87 M
- 21 Sammanfattning av VAD STYR VALET AV PROJEKT I U-LÄNDER? Förf: Lars-Erik Birgegård 23 s (Okt 1975) 88 M
- 22 Sammanfattning av studier över HYBRIDMAJSENS SPRIDNING I KENYA. Förf: John D Gerhart resp Olof Hesselmark, 19 s (Okt 1975) 93 M

- 23 SOMALIAS KAMP FÖR UTVECKLING. Förf: Christer Krokfors, 32 s (nov 1975) 90 M
- 24 SKOGSUTVECKLING I TUNISIEN. En problembeskrivning efter en utvärdering i april 1975 av ett FAO/SIDA-stött skogsutvecklingsprojekt. Förf: Christian Andersson, 11 s (Mar 1976) 95 M
- 25 "VI FLYTT!" - BYUTVECKLING I TANZANIA
3 ögonvittnesskildringar från den genomgripande omflyttningen i Tanzania. Förf: Jan Rudengren, Gunnar Lindgren och John E More, 29 s (Apr 1976) 99 M
- 26 En sammanfattning av tre studier om KOOPERATION I KENYA, TANZANIA OCH ZAMBIA. Förf: Rune Forsberg 42 s (Jun 1976) 101 M
- 27 FRÅN BYSAMVERKAN TILL FOLKKOMMUN: KOOPERATION I KINA UNDER 100 ÅR. Sammanfattning av en rapport av Gerald Hultorantz, Håkan Lindhoff 39 s (Jun 1976) 100 M
- 28 EN ANNORLUNDA SKOLFORM, BRIGARDERNA I BOTSWANA. Förf: Agneta Halldén, 19 s (Jun 1976) 103 M
- 29 Kopparrisernas betydelse för den ekonomiska utvecklingen i Zambia. Förf: Tore Linné-Eriksen 110 s (Jun 1976) 102 M
- 30 BRALUP - en forskningsinstitution i Tanzania. Förf: Fred Hedkvist, 29 s (Aug 1976) 108 M
- 31 Svenska biståndsarbetare ser tillbaka på sina erfarenheter i u-land. En postenkätundersökning av Magnus Stiernborg och Françoise Strömberg 103 s (Aug 1976) 110 M
- 32 KVINNOR I ARBETE EFTER YRKESKOLAN. En undersökning av hur utbildningen vid yrkesskolan i Hamman-Lif, Tunisien, påverkar kvinnornas ekonomiska och sociala situation. Förf: Svea Örnstedt (Sep 1976) 111 M
- 33 HARAMEBE - en rörelse på gräsrotsnivå. Förf: Ingrid Åberg, 25 s (Sep 1976) 112 M

Regional samverkan mellan u-länder. 103 s (Okt 1974)	72 M
Givarländernas biståndspolitik - en jämförande översikt, 107 s (Jan 1974)	60 M
Notes on African statistics, L Bondestam 59 s boktryck (Jan -74)	14 K
Bistånd till de mest eftersatta grupperna och områdena, L Bondestam, 73 s (Feb -74)	62 M
Beroende och oberoende - en studie i svårig- heterna för Zambia att frigöra sig från sin ställning som monoexportör av koppar S Laestadius, 67 s (Feb -74)	64 M
SDR-länken och andra lösningar på u-län- derns betalningsbalansproblem, 12 s (Mar -74)	63 M
Avsalujordbruk och underutveckling i Senegal, R Gustafsson, 34 s (Apr -74)	65 M
Notes on the tying of aid, with special reference to the situation in India 11 s (Apr -74)	68 M
Varubiståndens effekt på sysselsättning, betalningsbalans och industristruktur i Sverige 1972/73 - 1973/74, K Goppers 156 s (Juli -74)	67 M
U-länderna och den internationella kopparmarknaden, 99 s (Dec -74)	79 M
Svenska, icke statliga organisationers u-hjälp 1974, J Kundtson, M Magnuson 79 s (Dec -75)	
Råd och anvisningar om resultatvärdering i utvecklingsarbetet, 67 s (Aug -75)	37 K
Bistånd och resultatvärdering - en artikelsamling, 140 s (Okt -75)	36 K
Två modeller av världens framtid 40 s (Okt -75)	89 M
Svensk u-landspolitik. Ett försök till marxistisk analys. K A Larsson 73 s (Jun -76)	98 M
En samordnad svensk u-landspolitik - sammanställning av bidrag från seminarium 31 mars -76, 91 s (Jun -76)	104 M

Internationella organisationer:

Nr 1:	U-ländernas positionsframflyttningar 12 s (Okt 1975)	94 M
2:	Världsbanken och IDA. En kort presentation 19 s (Okt -75)	91 M

Utveckling och underutveckling:

Vad är utveckling - Teorier om underutvecklingens orsaker och om hur utvecklingen skall främjas, 147 s (Mar -76)	96 M
--	------

Fackföreningsrörelsens roll i afrikanska länder:

I Tanzanias utvecklingsprocess, S Mattsson, R Monö, 49 s (Jun -76)	97 M
I Zambias utvecklingsprocess, S Mattsson, R Monö, 51 s (Jun -76)	105 M
I Nigerias utvecklingsprocess S Mattsson, R Monö, 45 s (Aug -76)	106 M
I Tunisians utvecklingsprocess, R Monö, 31 s (Aug -76)	109 M

Kvinnostudier:

Utvecklingen och kvinnans ställning i u-land, 126 s stencil, 140 s boktryck, (Apr -73)	21 K
Women in developing countries, 98 s (-74)	26 K
La posicion de la mujer en el trabajo de desarrollo, 98 s (Jul -75)	35 K
La femme du tiers-monde sa situation dans six pays, 110 s (Mar -76)	33 K
Kvinna i Bangladesh, G Unge, 25 s (Okt -75)	92 M
Kvinna i Kenya. En beskrivning sammanställd av Elisa Steenberg, 32 s (Jul -76)	107 M
Kvinna i Zambia, Gunnel Horn, 50 s (Aug -76)	113 M

